

POMEN DOMIŠLJIJSKE ILUSTRACIJE V VIZUALNI PISMENOSTI

Importance of Imaginative Illustration in Visual Literacy

IZVLEČEK

V prispevku skušamo osvetliti vlogo domišljajske ilustracije v vizualnem opismenjevanju, s tem pa tudi poudarimo pomen vizualne pismenosti pri posamezniku in v družbi. Pojasnimo kako ilustracija deluje, kako nastane vizualna pripoved ter kateri so ključni gradniki ilustracije, da lahko postane tista oblika vizualne komunikacije, ki gledalca opremi z novo estetsko-spoznavno izkušnjo. Danes so vizualna sporočila vedno bolj prisotna, del le-teh pa so tudi ilustracije. Da jih bomo razumeli in tudi znali snovati, je ključnega pomena ravno kakovostna vizualna izobrazba.

Ključne besede: ilustracija, vizualna pripoved, likovni jezik, slikanica

ABSTRACT

This paper aims to shed light on the role of imaginative illustration in visual literacy while also highlighting the importance of visual literacy in the individual and society. It investigates how illustration works and how visual narratives are created. It then discusses the basic building blocks of illustration that must be present for it to become a form of visual communication that provides the viewer with a new aesthetic-cognitive experience. Illustrations are types of visual messages that are increasingly prevalent today. Quality visual education is essential for understanding and designing them.

Keywords: illustration, visual narrative, visual language, picture book

UVOD

Naše stoletje se kaže kot izrazito vizualna doba. Dnevno nas obkrožajo in se nam vsiljujejo informacije, ki so v veliki meri ustvarjene z vizualnimi sredstvi, temeljijo na vizualnem jeziku, vključujejo vizualno simboliko in uporabljajo komunikacijske načine, ki zahtevajo specifično razbiranje vsebin – vizualno mišljenje. Morda vidna sporočila danes gledamo podobno, kot so jih gledali prebivalci v času nastanka jamskih poslikav, a z razliko, da je današnja vizualna informacija lahko mnogo bolj kompleksna in v sebi skriva več plasti sporočanja.

Vizualna pismenost je danes razumljena kot multidisciplinarno področje in je prisotna v različnih kontekstih, ki so del vizualne kulture. International Visual Literacy Association (IVLA) definira vizualno pismenost kot nabor sposobnosti, ki posamezniku omogočajo, da uspešno najde, interpretira, vrednoti, uporabi in tvori podobe ter vizualne medije. Vizualno pismen posameznik je tako kritični uporabnik vizualnega medija, kompetenten ustvarjalec (kontributor), ki prispeva k skupnemu znanju in kulturi.¹

VLOGA DOMIŠLJIJSKE ILUSTRACIJE V VIZUALNEM OPISMENJEVANJU

Domisljijo Slovar slovenskega knjižnega jezika opredeljuje kot prosto kombiniranje misli in predstav. V tej obliki prostega kreiranja, ki je izvorna predpostavka domisljjski ilustraciji, se zgodijo miselne aktivnosti, v katerih se razvijata imaginacija in interpretacija nekega pojava.

Ob prostosti zamišljanja pa je v procesih nastanka domisljjske ilustracije potrebno še marsikaj več, saj vključuje v svojem govoru tako čutno kot racionalno podajanje vsebin.

Danes je domisljjska ilustracija v svojih zmožnostih raznolika, lahko prevaja besedno sporočilo v likovni jezik, ga zrcali, nadgrajuje, reflektira, dopolnjuje in mu dodaja nove vsebine. Domisljjska ilustracija pa lahko deluje tudi avtonomno, torej neodvisno od vnaprej danega besedila, lahko je celo povod za nastanek besedne pripovedi ali pa se nanaša sama nase. J. W. T. Mitchell imenuje sliko, ki jo ustvarimo za razmislek o drugi sliki, metasliko.

Opazen del današnje vizualne komunikacije vključuje podobe, kot so metaslike. Da bi tovrstno vizualno komunikacijo razumeli, je treba poznati izvirne kontekste ali diskurzivne okvire, v katerih podobe nastopajo, prepoznati pa

1 Več informacij prejmete na strani IVLA: <https://ivla.org/about-us/visual-literacy-defined/>.

je treba še elemente, ki tvorijo sporočilnost neke podobe.

Domišljajska ilustracija ima spoznavno vlogo in širok pomen na področju vizualne pismenosti, bralec prek branja podob spozna okolje, ljudstva, običaje, sooča se z različnimi pogledi na dogodke. Ta zvrst (in ne le ta) ilustracije lahko prinese užitek v gledanju, prepoznavanju znanega in čudenje, prinaša estetsko izkušnjo. Estetika pa ima po svoji temeljni definiciji spoznavne razsežnosti, saj se tudi kot veda nahaja na križišču interesnih sfer dveh ključnih človekovih spoznavnih sposobnosti: čutnega zaznavanja in racionalnega spoznavanja (Muhovič, 2015).

Kakovostna ilustracija ravno v gibanju med estetsko in semantično informacijo omogoča razumevanje sveta in oblikovanje raznolikih pogledov in stališč. Tako tudi lahko prispeva h emocionalnemu in intelektualnemu razvoju bralca/gledalca. Nudi pa tudi svobodo mišljenja in interpretacije, ki se zgodi v polju med podajanjem podobe in njeno percepcijo.

Danes domišljajska ilustracija obstaja v različnih oblikah in kontekstih ter jo delimo na mnoge podzvrsti. Ena izmed njih je tudi knjižna ilustracija, ki temelji na vizualni pripovedi.

VIZUALNA PRIPOVED IN LIKOVNI JEZIK V ILUSTRACIJI

Za vizualno pripoved je značilno, da je povedana v prvi vrsti skozi vizualne medije, ki so lahko fotografija, ilustracija, strip, grafična novela, animacija ali film. Vizualna pripoved je že dolgo del naše kulture, vse od jamskih poslikav pa do internetne komunikacije. V naši zgodovini je bila deležna večje in spet manjše veljave in vloge. Ravno danes pa se njen pomen in prisotnost večata. Vizualna pripoved se izraža skozi likovni jezik.

Kot zapiše Walter Benjamin, je vsako sporočanje duhovne vsebine jezik, če razumemo, da se bivanje jezika razteza čez vsa področja izražanja človeškega duha. Jezik je duhovno bistvo stvari (Benjamin, 1998). Iz tega izhajajo bi lahko rekli, da je likovni jezik ilustracije njeno duhovno bistvo, je njena vsebina in sporočilo, saj se likovna zamisel ne more zgoditi zunaj likovnega jezika.

Jezik je tudi sistem izraznih sredstev in oblik operiranja z njimi, ki nam omogoča izraziti naše misli ter občutja, predstave in ideje. Tako kot drugi jeziki ima likovni jezik svojo gramatiko, ki je opisana v likovni teoriji (Muhovič, 2015). Ilustrator pa lahko razvije svojo avtorsko likovno govorico in na tako na sebi lasten način skozi likovni jezik podaja vsebino.

VLOGA SLIKANICE V VIZUALNI PISMENOSTI

Znotraj vizualnih komunikacij je **knjižna ilustracija** zagotovo tista zvrst ilustracije, ki že pri otroku lahko razvija njegove zaznavne sposobnosti prejetja vidnih sporočil in nudi oblikovanje širokega vizualnega slovarja. Ta omogoča tako kritično razbiranje podob in sprejemanje odločitev kot ustvarjanje uspešnih vidnih sporočil. Podpira ustvarjalno razmišljanje in inovativnost pri iskanju odgovorov in podajanju novih rešitev, tudi takih, ki jih avtor sporočila ni predvidel.

Slikanico ilustrator in teoretik Martin Salisbury razume kot medij komunikacije za vse starosti (Salisbury, 2020).

Kljub porastu digitalnih medijev ostaja živa in še vedno razvijajoča se oblika vizualne pripovedi, kjer sta besedilo in ilustracija lahko v različnih razmerjih, v vseh primerih, če nastopata skupaj, pa ustvarjata nedeljivo celoto.

KAKO NASTANE SLIKANICA

Znotraj širokega nabora »nalog« s področja domišljajske ilustracije, s katerimi se lahko sreča ilustrator, je ilustriranje slikanice gotovo ena najbolj kompleksnih in zahtevnih disciplin.

Pri delu, če želi, da je opravljeno po najvišjih merilih kakovosti, mora uporabiti vse svoje likovno znanje, razumeti/čutiti ter poznati bralce, ki jim je pripoved namenjena. Zato je seveda nujno, da je sam najprej odlično likovno opismenjen. Ilustrator mora zgraditi celoten svet pripovedi, kamor bo bralca za roko popeljal skozi tunele in zavoje likovnih izrazil do končnega razumevanja sporočila zgodbe. Likovna pripoved zgodbe poteka na več nivojih sočasno. Ilustrator v pripoved vtke niz informacij, ki si morajo skozi slikanico logično slediti. Nedoslednosti so hitro vidne in ilustrator izgubi verodostojnost, bralec pa zanimanje za pripoved. Sosledje ilustracij je natančno določeno, pri čemer je treba knjigo kot medij komunikacije razumeti v vseh njenih tehničnih zakonitostih. Med seboj morajo ilustracije sodelovati na način, da bralca peljejo v določenem ritmu skozi zgodbo, a mu krati omogočajo svobodo lastnega bralnega načina.

► SLIKA 1: Skozi mnoge študije in skice nastaja končna vizualna pripoved slikanice, ki skupaj z besedilom v tem primeru tvori celoto. Suzi Bricelj, *Študije za slikanico O kraljeviču, ki ni maral brati*. Mladinska knjiga, 2021. (Lastni arhiv)

Zato sta pri snovanju slikanice potrebna izjemna zbranost ter dobro načrtovanje celotnega procesa, ki se praviloma zgodi v več fazah. Čeravno se ustvarjalni postopki med avtorji razlikujejo, razlikujejo se tudi glede na vrst slikanice, **se snovanje vizualne pripovedi praviloma začne z raziskavo teme. Na tej stopnji nastanejo raznoliki vizualni zarisi, vizualne asociacije ter metafore v obliki skic in študij.** Sledijo izris zgodborisa, ki je temeljna struktura pripovedi, nekakšna hrbtnica slikanice, in določitev posameznih prizorov, oblikovanje glavnih junakov ter prostorov dogajanja, likovno oblikovanje dogajalnega časa. Odločilno vlogo pri snovanju vizualne pripovedi imajo tudi velikosti posameznih ilustracij, odnos med ilustracijo in robom knjižne strani, kompozicije znotraj ilustracij, barvna obravnava. Izjemno pomembno vlogo pa ima tudi oblikovanje knjige. To zajema izbor pisave, oblikovanje veznih listov, naslovnice, izbor vezave ter določitev vseh preostalih knjižnih elementov, ki tvorijo knjigo kot enovit knjižni organizem, kjer lahko vsak njen partikularni del sodeluje v sporočilnosti celote.

NOTRANJA STRUKTURA ILUSTRACIJE

Ilustracijo gledalec razume kot enovito sporočilo, pa vendar je to sporočilo sestavljeno iz mnogih plasti, ki vsaka zase in skupaj gradijo vsebino, ki jo razberemo na semantični in tudi likovnoestetski ravni (jezik ilustracije je njen medij).

Proces nastanka ilustracije je kompleksen in pogosto zahteva vedenje, ki presega poznavanje primarnega (likovnega) jezika in vključuje področja, ki jih vsebina pripovedi obravnava ali se jih dotika. Raziskave in zbiranje informacij praviloma opravi ilustrator na začetku procesa snovanja ter med samim nastajanjem ilustracij.

Vse, kar se nahaja v ilustraciji, pripoveduje. Kot velja za vsako drugo likovno delo, velja tudi za ilustracijo, da vsak njen partikularni del ali element deluje na gledalca, ima svojo estetsko in sporočilno vrednost. Vsak detajl, vsaka pika ali linija, vse, kar se vidno zaznavno zgodi znotraj slikovnega polja ilustracije, dobi pri percepciji ilustracije svoj pomen. Ilustrator »piše« svojo pripoved s točkami, linijami, oblikami, barvnimi odnosi, teksturami, to je ilustratorjeva abeceda, ki jo oblikuje v kompozicije ter v večje sisteme podob, kot je ilustrirana knjiga.

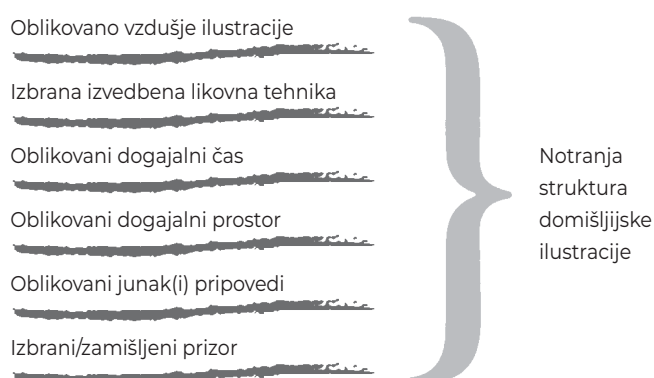
OPIS ZGRADBE KNJIŽNE ILUSTRACIJE

Knjižno ilustracijo bralec dojema skupaj z zapisano besedo, če je ta prisotna v slikanici (vedno bolj se uveljavljajo tudi slikanice brez besedil). Tako sodelovanje dveh znakovnih sistemov v pripovedi (besednega in slikovnega) lahko imenujemo tudi multimodalno besedilo (Haramija, Batič, 2013). Bralec ob besedilu iz ilustracije lahko razbira, kaj se je zgodilo, kdo je udeležen v dogodku, v kakšnih čustvenih stanjih se nahaja junak pripovedi in še marsikaj. To razbere skozi oblikovanje junakov pripovedi, oblikovanje likovnih prostorov, v katerih se nahajajo, barv, v katerih so naslikani prizori. Na vsaki od pripovedih ravnin ilustracije se sporočilo tvori skozi izrazila likovnega jezika, ki so po Milanu Butini kot slojevite tvorbe, sestavljene iz likovnih pojmov in prvin, kot so svetlostni ton in barva ter linija, oblika, ploskev in prostor. Skozi vse plasti se vizualna vsebina ilustracije oblikuje v homogeno likovno tvorbo,

ki ni deljiva na posamezne dele. Če se posamezni element izvzame iz strukture ali ga zamenja neki drugi del, se spremeni notranja zgradba in delovanje ilustracije. Tudi likovna izvedbena tehnika oziroma material, v katerem se manifestira ilustracija, je več kot le tehnično vprašanje (Butina, 1997). Je aktivni sestavni del oblikovanja pripovedi, štejemo ga lahko za primarno izrazno sredstvo, ki sodeluje pri ustvarjanju intimnega odnosa med ilustratorjem, besedilom, bralcem in ilustracijo, s čimer ilustracija pridobi na pripovedni moči.

Pri delu s študenti ilustracije včasih uporabim **primerjavo med zgradbo ilustracije in kosom torte, kjer ima vsaka od plasti svojo značajsko specifiko** (okus), izkušnjo celote pa prejmemo, ko doživimo (okusimo) vse plasti skupaj.

Slika 2 prikazuje notranjo strukturo ilustracije.

► SLIKA 2: Vizualni prikaz notranje strukture ilustracije

Vendar pa prikazana delitev ni vedno enoznačno in jasno deljena na opisane postopke in ravni. Procesi snovanja gradnikov se med seboj lahko prepletajo in tudi odvijajo sočasno ali pa v drugačnih zaporedjih, ki jih lahko pogojujejo tudi tehnike izvedbe ilustracije.

RAZVOJ DOMIŠLJJSKE ILUSTRACIJE IN VIZUALNO IZOBRAŽEVANJE, KOT GA GOJIMO NA AKADEMIJI ZA LIKOVNO UMETNOST IN OBLIKOVANJE UNIVERZE V LJUBLJANI

Študij ilustracije na ALUO UL se umešča v sklop študijev vizualnih komunikacij. Študij omogoča zmožnosti vizualnega mišljenja ter znanja, ki so potrebne za snovanje vidnih sporočil, na katerih lahko ilustracija sama nosi rešitev komunikacije ali pa je pomemben del celote vidnega sporočanja. Študent sprva pridobi splošno znanje vizualnega sporočanja, ki se postopoma nadgrajuje v težavnostnih stopnjah ter dopolnjuje s teoretskimi in drugimi podpornimi vsebinami in tako omogoča nujno širino vizualne izobrazbe, ki jo potrebuje ilustrator. Le-ta vključuje poznavanje likovnih jezikov, poznavanje zgodovine likovne umetnosti ter znotraj te vloge ilustracije, razvoja in teorije oblikovanja ter seveda mnoga strokovna znanja, ki študenta opremijo z potrebnimi veščinami in razumevanjem medijev ter materialov, skozi katere se ilustracija lahko formulira.

► SLIKA 3: Končna ilustracija je prešla več faz iskanja ustrezne likovne formulacije. Kompozicija, ki temelji na naraščajoči diagonali, daje občutek rasti. Z oblikami, barvnimi odnosi ter vizualnimi referencami in metaforami dopolnjuje besedno pripoved.
Suzi Bricelj, Ilustracija iz slikanice *O kraljeviču, ki ni maral brati*. Mladinska knjiga, 2021.

V študijskem procesu raziskujemo delovanje ilustracije v različnih kontekstih, njene pripovedne zmožnosti in njene prepričevalne moči. Razumemo jo kot komunikacijsko obliko, ki pomaga pri razumevanju sveta, v katerem se posameznik nahaja, ter omogoča posredno srečanje z različnimi izkušnjami. Kakšna je kakovostna domišljajska ilustracija, h kateri stremimo na ALUO UL? Je podoba, ki prenese sporočilo gledalcu tako, da ga le-ta razume, ter mu omogoči nov pogled na obravnavano vsebino. V gledalcu vzpodbudi spoznavne procese, ki se sklenejo v obogateni intelektualni in čustveni izkušnji. Da to doseže, uporabi ilustrator sredstva likovnega jezika kreativno/inventivno, saj prav izvirnost v prikazu gledalca opremi z novo izkušnjo.

SKLEPNE MISLI

Ker domišljajska ilustracija izhaja iz ustvarjalnega mišljenja, ga lahko tudi spodbuja. Ustvarjalno mišljenje pa je tisto, ki omogoča inovativne rešitve, ki ustrezajo zahtevam časa. Kakšno branje sporočil bo zahteval čas, v katerega vstopamo? Odgovor je mnogoznačen, vključuje pa gotovo tudi vsebine in znanja, ki jih poučujemo v vizualnoizobraževalnih institucijah: ta so lahko teoretična, kot so likovna teorija ali zgodovina vizualne umetnosti ter razvoj oblikovanja, ali mnoga praktična, v okviru vizualnih komunikacij, slikarstva, kiparstva, industrijskega oblikovanja, filma in mnoga druga.

Kako bomo v prihodnje pripravljeni na izzive in spremembe komunikacije, ki se razvija zelo hitro, bo odvisno od mnogih deležnikov, ki bodo večjo vlogo in pomen namenjali tudi vizualnemu izobraževanju, tako odločevalcev kot ustvarjalcev, pedagogov, promotorjev.

Vsekakor je pred nami vsi zahtevna in odgovorna naloga, saj vizualno sporočanje prepleta našo družbo, oblikuje naše misli in naše delovanje. Verjetno bo v prihodnje uspešen posameznik (in družba) tisti, ki bo imel razvito kritično vizualno mišljenje, utemeljeno tudi na vizualni izobrazbi.

► SLIKA 4: S projektom avtorica približa Cankarjevo delo sodobnemu bralcu z enigmatično in likovno sugestivno ilustracijo. S klasičnimi (analognimi) tehnikami izrazi sodobni pogled na besedilo.
Dora Kaštrun, Ilustracija besedila: Ivan Cankar, *Bela krizantema*. UL ALUO, Oddelek za oblikovanje, smer ilustracija, 2018.

► SLIKA 5: V ilustracijah avtorica bralcu približa oddaljene svetove tako po času kot prostoru nastanka pravljič. To stori z natančno raziskavo japonskih lesorezov (ukijo-e) in poznavanjem evropskih likovnih oblikotvornih načel ter vpelje lastne avtorske govore.
Sanja Zamuda, magistrsko delo, *Japonske pravljičice*. UL ALUO, Oddelek za oblikovanje, smer ilustracija, 2020.

VIRI IN LITERATURA

Salisbury, M. (2020). *Children's Picturebooks. The art of visual storytelling*. Laurence King Publishing.

Benjamin, W. (1998). *Izbrani spisi*. Studia Humanitatis.

Butina, M. (1997). *Prvine likovne prakse*. Debora.

Mitchell, W. J. T. (2009). *Slikovna teorija*. Študentska založba.

Muhovič, J. (2015). *Leksikon likovne teorije*. Celjska Mohorjeva založba.

Haramija, D., Batič, J. (2013). *Poetika slikanice*. Franc-Franc.

International Visual Literacy Association (IVLA), <https://ivla.org/about-us/visual-literacy-defined/> (dostopno 10. 12. 2021).